

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 19

1

2020

Veenmos

● Een groeiplaats van de veenmosorchis wordt gemarkeerd, gelabeld en ingemeten. Foto: Ab van Dorp.

De veenmosorchis is sinds 1950 in Nederland zeer sterk achteruitgegaan en staat op de Rode Lijst als ernstig bedreigd. De soort is nu alleen nog te vinden in laagveengebieden zoals het Varkensland. Vanaf 2013 wordt deze populatie door vrijwilligers intensief gemonitord.

● Een gemarkeerde groeiplaats na het maaien in de winter. Foto: Ab van Dorp.

De veenmosorchis (*Hammarbya paludosa*) is in 1944 voor het eerst aangetroffen in het Varkensland. Dit was de eerste melding van deze orchideeënsoort in Laag Holland. Later is de veenmosorchis ook in de Eilandspolder, het Ilperveld, het Oostzanerveld, Polder West-zaan, Waterland en het Wormer- en Jisperveld aangetroffen. Hoewel de veenmosorchis zich middels zaad, broedknolletjes en knoldeling kan vermeerderen, gaat deze soort in Laag Holland, Nederland en Europa achteruit. In Laag Holland is de veenmosorchis inmiddels alleen nog te vinden op enkele groeiplaatsen in het Ilperveld en Varkensland. Uit onderzoek in 2014 bleek dat in Laag Holland de variëteit *robusta* groeit. Deze variëteit heeft meestal meer dan vijftig bloemen per bloeistengel (Van Dijk *et al.*, 2015).

Beheer

Staatsbosbeheer heeft de afgelopen jaren diverse beheermaatregelen ten behoeve van de veenmosorchis genomen.

Rond de eeuwwisseling zijn zogenaamde effectgerichte maatregelen uitgevoerd. Zo is in 2011 en 2012 de interne waterhuishouding verbeterd en is de zwarte appelbes (*Aronia melanocarpa*), zowel zaai-

lingen als oudere planten, bestreden door het terrein te plaggen. Verder worden jaarlijks de groeiplaatsen gemaaid en het maaisel opgeruimd en worden elk jaar in de (na)zomer de bloeistengels van de veenmosorchis geteld.

Monitoring

In 2013 werd er onderzoek gedaan naar de standplaats van de veenmosorchis (Van Dijk *et al.*, 2014). Hiervoor werden alle groeiplaatsen van de veenmosorchis in Nederland bezocht, ook die in Varkensland. Uit het onderzoeksrapport blijkt dat er nog veel onbekend is. Aanbevolen werd om de monitoring uit te breiden.

Het vinden van deze mini-orchidee in een (veenmos)rietland is geen eenvoudige opgave.

Nico Dekker, oud-beheerder van het naastgelegen Ilperveld, nam in 2013 de uitdaging aan om meer werk te maken van de monitoring van de veenmosorchissen en om de gevonden exemplaren individueel te volgen. Zo markeerde hij met

orchissen

in Varkensland

● Vrijwel altijd staan veenmosorchissen alleen en meestal worden zij niet groter dan 10 cm, maar soms... Foto: Piet Brouwer.

● De bloemen van de veenmosorchis zijn maar een halve centimeter groot. Foto: Piet Brouwer.

een bamboestok de groeiplaats van de veenmosorchis – in 2013 waren dat er 24 – en voorzag ze van een individueel genummerd label. Het vinden van deze mini-orchidee in een (veenmos)rietland is overigens geen eenvoudige opgave en is het zoeken naar de bekende speld in het ‘rietland’.

Ook begon Nico, ondersteund door een groepje vrijwilligers, het botanisch beheer op een aantal verlandingen en veenmosrietlanden in Varkensland te optimaliseren. In 2016 adviseerde hij de waterhuishouding van een aantal veenmosrietlanden aan te passen, waaronder ook groeiplaatsen van de veenmosorchis. Deze aanpassingen zijn uitgevoerd.

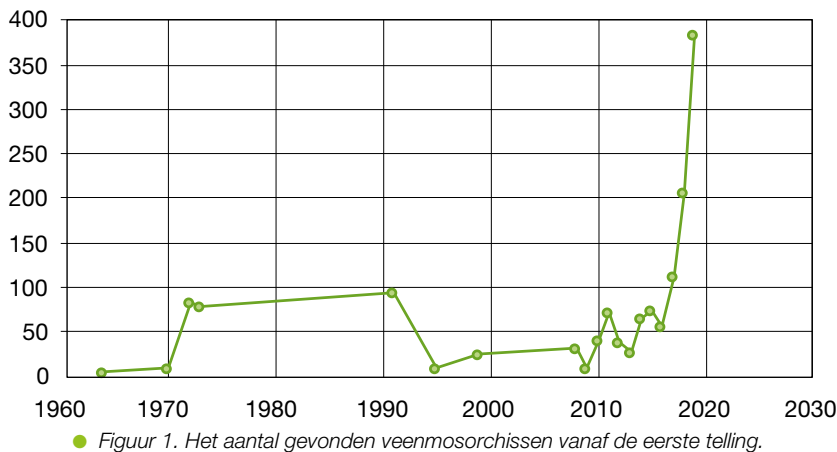
Al gauw bleek dat er met alleen een zoektocht eind augustus/begin september een aanzienlijk deel

van de veenmosorchissen gemist wordt. Veel exemplaren zijn dan al verdroogd of op andere wijze verloren gegaan. Daarom zijn we vanaf 2013 begonnen met een eerste zoekronde in juli. De zoekronde in juli levert meestal meer veenmosorchissen op dan de tweede telronde eind augustus/begin september. Inmiddels weten we dat de eerste veenmosorchissen in de tweede helft van juni hun kopje boven de grond steken. In juli zijn de meeste veenmosorchissen boven de grond, ook in augustus en in mindere mate in september komen er nog nieuwe exemplaren boven de grond. In 2017 was er zelfs een veenmosorchis die begin oktober opkwam, in dezelfde maand nog bloeide en rijp zaad gemaakt heeft.

Bekend was al dat een veenmosorchis, na eenmaal gebloeid te heb-

ben, enkele jaren slapend onder de grond kan blijven (Van Dijk *et al.*, 2015). Van de 361 veenmosorchissen die we inmiddels individueel volgen zijn er 65 exemplaren één of meerdere keren op dezelfde plek terug gekomen. Eén exemplaar (nr. MN7) bloeide 4 jaar op rij; met resp. 1, 2, 3 en 1 bloeistengels om vervolgens in 2019 weg te blijven. Bij MN42 hebben we gezien dat dit exemplaar in 2017 met één bloeistengel aanwezig was met er direct tegenaan drie vegetatieve planten. In 2018 telde deze plant 20 bloeistengels, om in 2019 niet boven de grond te komen.

In Varkensland tellen we jaarlijks de drie bekende groeiplaatsen. Als er op een inventarisatiedag tijd over is bezoeken we daarna meestal nog even andere kansrijke veenmosrietpercelen. Zo troffen we in 2019 op

De tweede grafiek laat zien dat niet iedere groeiplaats een positieve trend kent. In 2019 is een vierde groeiplaats ontdekt. Groeiplaats 1 en 3 profiteren meer van de getroffen beheer- en inrichtingsmaatregelen, dan groeiplaats 2. Het achterblijven van groeiplaats 2 heeft waarschijnlijk te maken met de waterhuishouding. Deze is in het voorjaar van 2019 aangepast. Of dit goed uitpakt voor de veenmosorchissen zal de komende jaren blijken.

Tot slot wil ik nog melden dat er in het IJperveld, waar de laatste jaren jaarlijks tien tot dertig veenmosorchissen geteld werden, in 2019 maar liefst 213 veenmosorchissen geteld zijn. Het is niet onwaarschijnlijk dat er in het Varkensland en het IJperveld nog meer groeiplaatsen zijn. Zeker is dat goed beheer en aanvullende maatregelen in de waterhuishouding en bestrijding van exoten als cranberry (*Vaccinium macrocarpon*) en zwarte appelbes essentieel is. Zo zijn voormalige groeiplaatsen van de veenmosorchis in het Oostzarnerveld overwoekerd met zwarte appelbes.

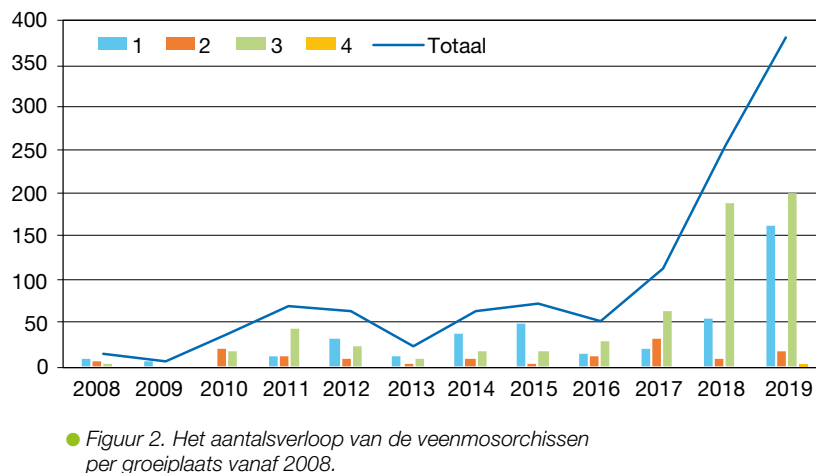
Duidelijk is dat de veenmosorchis in Laag Holland nog niet verdwenen is, maar dat het behoud van deze zeldzame veenmosrietlandsoort niet vanzelf gaat.

Ab van Dorp, Staatsbosbeheer
A.Dorp@staatsbosbeheer.nl

Literatuur

● DIJK, G. VAN, R. LOEB, E. BROUWER & F. SMOLDERS, 2014. Wie het kleine niet eert, Standplaats eigenschappen van de Veenmosorchis (*Hammarbya paludosa*) in Nederland. Rapportnummer 2014.23. Onderzoekscentrum B-Ware, Radboud Universiteit Nijmegen.

DIJK, G. VAN, R. LOEB, E. BROUWER, F. SMOLDER & N. EIMERS, 2015. Standplaats eigenschappen van de Veenmosorchis in Nederland. De Levende Natuur 116(5): 208-214.

één van deze kansrijke veenmosrietlandjes ineens drie veenmosorchissen. Ze stonden op enkele meters van elkaar. Zijn dit oude exemplaren of zaailingen van een groeiplaats uit de omgeving? Door deze percelen te blijven monitoren komen we hier misschien achter. Wij zijn ons ervan bewust dat om meer geheimen van de veenmosorchis te weten te komen we nog veel langer de veenmosorchissen van Varkensland zullen moeten volgen.

Niet alleen het aantal exemplaren wordt geteld, ook het aantal bloemen van de individuele veenmosorchissen wordt genoteerd en hoeveel veenmosorchissen vruchten weten te maken. Slechts een klein deel, minder dan 10%, weet vruchten te maken. Slakken en hazen (*Lepus europaeus*) weten de veenmosorchissen te waarderen en knagen ze door en eten ze op. Ook zijn we er

achter gekomen dat beweiding in de zomer slecht is voor de veenmosorchissen. Inmiddels lopen er geen schapen meer op de groeiplaatsen.

Resultaten

De toegenomen belangstelling voor het monitoren en de uitgevoerde beheer- en inrichtingsmaatregelen hebben geleid tot een toename van het aantal waargenomen veenmosorchissen (zie de grafieken).

In 1964 werden er twee exemplaren geteld en in 2019 waren het er 361. De grafiek laat vanaf 2017 een sterke stijging van het aantal gevonden exemplaren zien. Waarschijnlijk zijn er meerdere oorzaken waardoor er meer veenmosorchissen geteld worden: er wordt intensiever gezocht (waarnemerseffect), het maaibeheer wordt secuurder uitgevoerd en de waterhuishouding is verbeterd.